

Mapování výskytu bahňáků ve velkoplošných chráněných územích v roce 2018

Jan Havlíček

Snižování biodiverzity a úbytek ptáků v naší krajině jsou dnes již obecně známými skutečnostmi, kterým byl i v tomto časopise věnován prostor (např. č. 4/2018). Jako ukázkový příklad dříve poměrně běžného a početného druhu, který v průběhu posledních pár desetiletí prodělal dramatický pokles početnosti,

bývá uváděna čejka chocholatá, dosud náš nejhojnější zástupce bahňáků. V tomto ohledu je čejka vlastně i typickým bahňákem. Většina druhů z této skupiny na tom totiž není, co se vývoje populací týče, o moc lépe. Příčiny jejich úbytku lze v naprosté většině případů hledat ve změnách ve využívání krajiny.

Bekasina otavní na Úpském rašeliníšti. Foto Zdeněk Patzelt

Příčiny úbytku bahňáků v České republice

Většina našich druhů bahňáků vyhledává pro hnízdění prameniště, podmačené louky, výtopy rybníků, nivy toků nebo rašeliníště. Mezi ně patří bekasina otavní, břehouš černoocasý, čejka chocholatá, koliha velká a vodouš rudonohý. Díky zcelování polí, rozsáhlým melioracím a kanalizování toků během druhé poloviny 20. století došlo k zániku většiny příhodných biotopů obývaných těmito druhy (podrobněji např. Jaška 2018). Tyto změny bohužel na mnoha místech pokračují dodnes. Negativní vliv má také pokračující eutrofizace a homogenizace luk, vedoucí k zahušťování travních porostů a snižování diverzity rostlin, jejich brzká seč apod. Bahňáci totiž ideálně vyžadují řidší porosty, kterými se mohou snáze pohybovat, a potřebují mít dostatek času na vyvedení mláďat. Další druhy, jako například kulík říční a pisík obecný, pak obsazují štěrkopískové náplavy řek, dna letněných a vypuštěných rybníků nebo pískovny a další podobné biotopy, které v naší krajině rovněž ubývají. Problémem je také zarůstání opuštěných luk a břehů rybníků dřevinami, neboť bahňáci preferují přehlednou krajinu bez stromů a keřů, které mohou sloužit jako rozhledny pro predátory. Část z výše jmenova-

ných druhů se postupně přesunula do polních mokřadů, kde jsou ale hnízda ohrožena zemědělskými pracemi. Naštěstí pro ně byl zřízen „čejčí“ agro-environmentální titul, díky němuž je alespoň část hnízd na orné půdě chráněna.

Vzhledem k tomu, že až na jedinou výjimku hnízdí všechny naše druhy bahňáků na zemi, představuje pro ně velké nebezpečí predace hnízd savčími predátory, například problematickým prasetem divokým nebo liškou obecnou (např. Kolibáč et al. 2015, Drimaj et al. 2015, Carpio et al. 2016). Na pastvinách pak může být problémem rozšlapání hnízd pasoucím se dobyt看m.

Potenciál chráněných území pro bahňáky

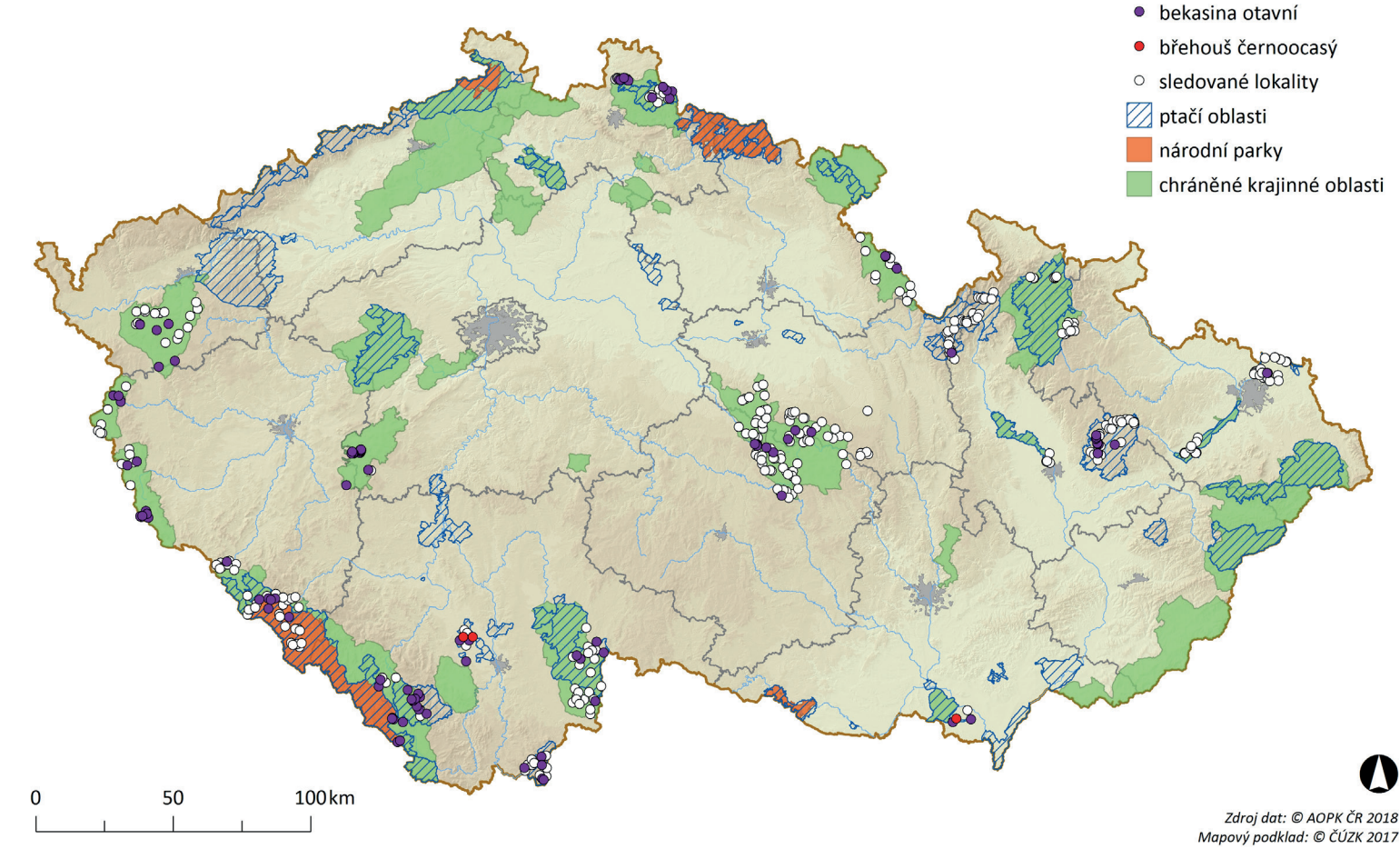
Velkoplošně chráněná území, jako Národní parky, chráněné krajinné oblasti a ptačí oblasti (dále jen „chráněná území“), zauímají podstatnou část území našeho státu. Zemědělská půda ve výše položených oblastech uvnitř soustavy chráněných území je ve srovnání s ostatními oblastmi často využívána extenzivněji, a to jako louky a pastviny. Tyto oblasti často skýtají vhodné podmínky pro některé druhy bahňáků, především pro bekasinu otavní, ačkoli i zde je mnoho problémů (např. již zmíněné zarůstání,

Břehouš černoocasý hnízdí na posledních několika lokalitách v jižních Čechách. Foto Jan Kopecký

Mimo hnízdní dobu lze bekasinu otavní hojně zastihnout i na vypuštěných rybnících. Foto Jan Kopecký

Mapa 1 Zjištěný výskyt bekasiny otavní a břehouše černoocasého na kontrolovaných lokalitách. Kromě údajů získaných v rámci projektu OPŽP jsou zahrnuta i data získaná dobrovolnou činností našich spolupracovníků (body mimo chráněná území). Vypracoval Jan Havlíček a Jan Vrba

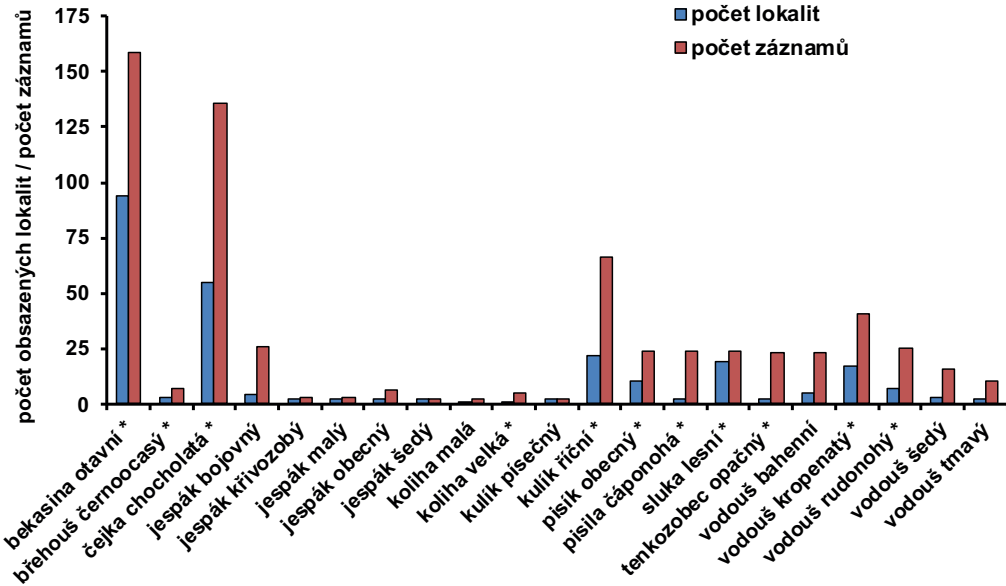
nebo příliš intenzivní pastva v nevhodné době). Bohužel, v dalších oblastech (především v nížinách) je i na chráněných územích znatelné zintenzivňování zemědělského hospodaření, takže i zde nadále dochází k úbytku vhodných hnízdišť. Vzhledem k tomu, že velká část plochy našich chráněných území je pokryta lesními porosty, nabízejí tato území vhodné podmínky pro výskyt sluky lesní, která je typickým lesním druhem. V rámci tohoto projektu ale nepatří sluka mezi cílové druhy a její zjištění bylo očekáváno spíše výjimečně. Existence chráněných území obecně poskytuje ochráncům přírody některé nástroje, které ve volné krajině chybí nebo jsou hůře uplatnitelné. Základem pro účinné opatření je ale vždy dobrá znalost výskytu cílových druhů.

Metodika mapování

Mapování v roce 2018 probíhalo jako součást projektu monitoringu metodikou „břehouš“ (Havlíček 2018) zaměřenou na zmapování výskytu bekasiny otavní, břehouše černoocasého, kolihy velké a dalších druhů bahňáků v chráněných

územích. V celkem 120 polích síťového mapování byly vytipovány lokality potenciálně vhodné pro výskyt a hnízdění cílových druhů a tyto byly mapovateli z řad zaměstnanců AOPK ČR a jejich

spolupracovníků v období hnízdění nejméně 2–3× zmapovány. Do Nálezové databáze ochrany přírody spravované AOPK ČR (NDOP) byly vloženy všechny údaje o výskytu bahňáků i dal-

Graf 1 Počet záznamů a lokalit obsazených jednotlivými druhy bahňáků. V ČR hnízdící a potenciálně hnízdící druhy jsou označeny hvězdičkou. Vypracoval Jan Havlíček

Pisla čáponohá u nás hnízdí pouze vzácně. Foto Jan Kopecký

ších ochrannářsky zajímavých druhů. Kontrolované byly především různé mokřady, podmáčené a rašelinné louky, ale i letněné a vypuštěné rybníky.

Prvotní výsledky

Ke konci října 2018 bylo zpracováno a odevzdáno okolo jedné poloviny až dvou třetin z očekávaného množství výsledků. I přesto, že na velkou část výsledků tedy stále čekáme, přináší předběžné hodnocení zajímavé údaje. Zkontrolováno bylo okolo 390 lokalit (mapa 1), přičemž bylo získáno téměř 6800 nálezových údajů. Kromě ptáků, kteří v seznamu nálezů s přehledem dominují, byly získány i údaje o dalších chráněných živočiších (např. zmije obecná, bobr evropský). Celkový počet zjištěných jedinců všech druhů (ptáků bylo zjištěno okolo 180 druhů) přesahuje 28 000. Co se týče bahňáků, bylo získáno 627 záznamů o 21 druzích a 8972 jedincích vyskytujících se na 167 lokalitách (graf 1). Nejvíce z kontrolovaných ploch (94) bylo obsazeno bekasinou otavní (graf 1, mapa 1), která byla také zjišťována nejčastěji (159 záznamů), následovala čejka chocholátá (55 lokalit a 136 záznamů) a kulík říční (22 lokalit a 66 záznamů). Překvapivě často byl pozorován i převážně lesní druh s noční aktivitou – sluka lesní, která byla pozorována na 19 lokalitách. Nejvíce jedinců bylo zaznamenáno u čejky chocholaté (4924 jedinců), vodouše bahenního (1670 jedinců) a jespáky bojovného (882 jedinců). Ve všech případech šlo hlavně o hejna na tahu. Mezi zajímavé nálezy patří například záznamy bekasin otavních vyskytujících se ve výtopách bobřích hrází nebo prokázání hnízdního výskytu tří párů

Čejka chocholátá je v naší krajině stále vzácnější. Foto Jan Kopecký

břehouše černoocasého v ptačí oblasti Česko-budějovické rybníky (mapa 1). Z toho dva páry se usídlily na lokalitě, kterou se v minulosti pracovníkům RP AOPK ČR Jižní Čechy podařilo uchránit před zničením. Nejvíce bahňáků, tj. 20 druhů, hostily rybníky Nesyt a Mlýnský v ptačí oblasti Lednické rybníky. Navíc zde bylo dokonce prokázáno hnízdění pisly čáponohé a tenkozobce Veselský v CHKO Žďárské vrchy a již zmíněná „zachráněná“ lokalita na Česko-budějovicku skončila s pěti druhy na čtvrtém místě.

Možnosti využití výsledků aneb co dál?

Vývoj početnosti bahňáků v Evropě včetně České republiky není rozhodně optimistický. Přispívají tomu jak pokračující negativní změny v zemědělství a využívání krajiny, tak i klimatické změny doprovázené vysoušením krajiny a výraznými výkyvy počasí. Do budoucna u nás bude pro ochranu bahňáků potřeba nejen ještě důslednější ochrana všech hnízdišť i potenciálně vhodných lokalit, ale i obnova zaniklých a vytváření nových stanovišť, a to nejen v chráněných územích. Zde by mohla významně pomoci plánovaná opatření na zadržování vody v krajině, jen je bude potřeba správně uchopit. Kromě hnízdišť je důležitá také ochrana lokalit využívaných jako tahové zastávky. Údaje o výskytu bahňáků získané z tohoto projektu, například zjištění přítomnosti cílových druhů na nových lokalitách (což se mnohokrát podařilo), tak mají potenciál pro ochranu hnízdních lokalit a popř. i tahových zastávek

proti negativním zásahům. Nabízí se například domluva se zemědělci na vymezení a ochraně hnízdiště nebo nalezených hnízd (viz „Metodickou příručku pro praktickou ochranu ptáků v zemědělské krajině“ – Zámečník 2013 a „Průvodce zemědělce Kontrolou podmíněnosti 2017“ – MZE 2017), využití výskytu bahňáků jako zvlášť chráněných druhů při povolovacích řízeních a územním plánování (např. Pešout et al. 2018), stanovení ploch pro agro-environmentální opatření atd. Pro získání detailnějších znalostí o vazbě druhů na jednotlivé lokality a biotopy ještě bude potřeba důkladnější zhodnocení výsledků, které pak může vyústit i v konkrétní managementová doporučení pro jednotlivé lokality. Další výsledky také přinese meziroční srovnání na vybraných lokalitách, jež budou v rámci projektu monitoringu opět sledovány v letech 2019 a 2020.

Poděkování

Sběr převážné části dat byl realizován jako součást projektu „Monitoring a mapování vybraných druhů rostlin a živočichů a inventarizace maloplošných zvláště chráněných území v národně významných územích v České republice“ realizovaného AOPK ČR (registrační číslo projektu EIS: CZ.05.4.27/0.0/0.0/17_078/0005239) – v textu uvedeno jako „projekt monitoringu“. Poděkování patří všem terénním spolupracovníkům i projektovým pracovníkům odpovědným za průběh projektu.

Seznam použité literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz